

ВИЗУАЛНИ СВИДЕТЕЛСТВА ЗА МОРСКИЯ ОФИЦЕР ЕСПЕР АЛ. СЕРЯБРЯКОВ

Далеч съм от мисълта да правя рецензии или анализи на публикациите по спомените на Е. А. Серябряков и неговата биография. Това са го направили вече далеч по-умни и ерудирани изследователи.¹

Целта на настоящата публикация визира главно уточненията на важни моменти от биографията на Еспер Серябряков, на неговия живот особено след напускането му на България и приносят му, неговия и на членовете от семейството му, в най-новата руска история. Работата ми върху руски архивни, музейни, библиотечни фондове, документи и публикации, ми даде възможност, макар и частична, да се запозная с по-пълни данни за живота и дейността на Еспер А. Серябряков и най-вече да издира конкретни визуални свидетелства за него, за членовете на семейството му и най-близкото му обкръжение. Считам, че това допълва фактите на опознаването на нашата история, на русенското минало, чрез личностите, които са свързани с тях.

При търсенето на факти, документи, визуални свидетелства за Е. А. Серябряков и близките му, особено внимание отдех на архивните фондове на Централный Государственный архив Октябрьской революции (ЦГАОР) в Москва, Русский Государственный Архив Литературы и Искусства (РГАЛИ), Государственный Русский Музей (ГРМ), Государственная Третьяковская галерея-Москва (ГТГ), на публикации в специализирани издания на няколко института към Руската Академия на науките (РАН). Допълнителни сведения са извлечени от дневниците на Екатерина Ал. Серябрякова (Тетелман) и вторият ѝ съпруг, художникът Павел Н. Филонов, от разменена лична кореспонденция по запитванията ми и получените отговори с няколко институции. Всичко това цитирам в посочените постранични бележки под линия. На някои от запитванията ми и на заявките за копия не получих надлежащи отговори според утвърдена практика на институти като Руския музей, или получих такива, които ме игнорират като заявител за проучване, тъй като не представлявам оторизирана научна институция. Съобразно с руското законодателство и установените с нормативни актове тарифи, значителна част от копията на архивни документи и фотографии ми бяха предоставени срещу немалко заплащане. Биографията на Еспер Александрович Серябряков в общи линии е известна. Тук ще внесе няколко малки подробности. Навсякъде се цитира, че той е син на действителен статски съветник, инженер при Санкт-Петербургската

---

¹ Тук отбелязвам само основните публикации като тези на: **Панайотов, Ат.** Морски офицер – народоволец, командва Дунавската ни флотилия. Б ъ л г а р с к а а р м и я, 5 март 2008 г., с. 16, който публикува за първи път образа на Е. Серябряков в българския печат.; **Боев, Ради.** Военният флот на България 1879-1900 г. гл. III. Попълване на българския военен флот с команден и редови състав. Обучение и възпитание на личния състав на флота. София, Държавно военно издателство, 1969, с. 46; **Алексиев, И.** Кой командва българският военен флот през периода Септември 1885-началото на 1886 г.? – В: 10 септември 2010 г. в рубриката „Изследвания“ на раздела „Морски колекции“ на Морски вестник „Компас“ според сайта: http://www.morskivestnik.com/mor_kolekcii/izsledwaniq/komandwane_flot.html ; **Божков, Константин.** Бележки и спомени по Морската ни част. – В: Военноисторически сборник, год. VIII, октомври-ноември 1933, кн. 13, с. 156, 159-160.; **Бърчева, М.** Преживелиците на един руснак в България (1885-1886). Спомени на морския офицер Еспер Серябряков. Русе, Авангард принт, 2005.

Варшавската железопътна линия, който е завършил Института за пътни съобщения. Но всички изследователи се подвеждат в транскрибирането на инициалите А. А. Серябряков. След като ги разчитат на Александър Алексеевич продължават с „пришиването” към инициалите на биографията на брат му, Аполон Алексеевич Серябряков, който действително е виден деец в изграждането на руските железопътни съобщения, таен съветник. За съжаление в неговото семейство няма син Еспер, а Владимир (поч. 14 ноември 1883 г. в Любан, Новгородски уезд). Единствено по удостояването на това разклонение на фамилията Серябрякови с дворянски герб² може да установим, че бащата на Еспер наистина се казва Александър Алексеевич, както и това, че е на военна служба с чин полковник към 14 юли 1861 г. Тъй като дворянската титла се дава и разпростира привилегиите и правата си върху целият род, смея да твърдя, че заслугата за нея е на Аполон Алексеевич Серябряков, като е онаследена от контра-адмирал Лазар Маркович Серябряков. Дворянските корени на фамилията могат да се открият още от по-рано, от втората половина на XVIII век.³

Най-старото засвидетелстване за дворянско достойнство в рода Серябрякови.

*Дворянски герб на Осип Тимофеевич Серябряков, колежски асесор в 1799 г.
(от Общия гербовник дворянских родов Всероссийския Империи. ч. XIII (19.01.1885), с. 146)*

Дворянски герб на Аким Михайлович Серебряков, признат в дворянско достойнство в 1875 г.

² **Общия гербовник дворянских родов Всероссийския Империи. ч. XIII (19.01.1885), с. 53; Общия гербовник дворянских родов Всероссийския Империи. ч. XIII (19.01.1885), с. 146; Сборник дипломных гербов Российского Дворянства, невнесенных в Общия Гербовник (Дипломный сборник, ДС), том XIII, стр. 32-34.**

³ **Степанов, В. П.** Русское служилое дворянство второй половины XVIII в. (1764-1795). Изд. Академический проект. СПб., 2003. с. 573.

(От Общия гербовник дворянских родов Всероссийския Империи. ч. XIII (19.01.1885), с. 53)

За живота на Еспер Серябряков от раждането му до напускането на Русия също е писано много, като са изяснени и най-важните факти от този период на биографията му. Ограничавам се само да посоча архивните и документалните свидетелства за някои от тях, които интересно защо някои от публикаторите не посочват.⁴

Съдейки по мундира, униформата с която е облечен, възможно е към периода 1880-1885 г. или малко по-рано да бъде отнесена една отпечатана в 1998 г. репродукция на Серябряков, публикувана за първи път в българския печат през 2008 г.⁵

Гравюрна репродукция на Еспер А. Серябряков, вероятно от периода 1880-1885 г.
(По: Оберучев, К. М. Офицери в русской Революции. – В: Военно-исторический журнал, М., 1998, № 2 (март-апрель), с. 88.; Панайотов, Ат. Морски офицер – народоволец, командва Дунавската ни флотилия. – В: в-к „Българска армия” от 5 март 2008 г., с. 16.)

За съжаление произходът, авторството и местонахождението на това визуално свидетелство никъде не се посочва. В България Е. Серябряков и Екатерина Тетелман пристигат като съпругеска двойка „де факто”, като такива я напускат и се завръщат в Швейцария, но не се установява точно кога бракът е скрепен „де юре”.

⁴ Най-многобройните архивни документи могат да бъдат открити **В: ЦГАОР - Москва**, ф. Д. П., 3 д-во, 1885 г., арх. е. 102.

⁵ **Панайотов, Ат.** Морски офицер – народоволец, командва Дунавската ни флотилия. – В: в-к „Българска армия” от 5 март 2008 г., с. 16.

Фотография с посвещение на Екатерина Александровна Серебрякова.

*подарена на сина ѝ, Анатолий Е. Серебряков на 1 декември 1927 г.
(надпис на гърба: „Моему съльному и хорошему сину Толе от матери”
(ОР ГРМ. ф. 156. д. 240, л. 1 и 1 об.)*

Там, още преди „българското приключение” се ражда синът им Владимир, на **24 март 1885 г.** (подч. К. К.) близо до Женева. За точната дата на раждането свидетелства дневникът на Катя Серябрякова, днес съхраняван в Отдела за ръкописи на Руския музей в Санкт Петербург⁶, както и отпратката по вписването в него за преместването на семейството в Лондон през 1886 г., когато Володя е на една година⁷. Интересно е да се отбележи, че в Лондон бащата, Еспер Серябряков, публикува някои свои разсъждения по историята на обществото „Земля и воля”⁸, отражение от революционния му опит дейност. При предприетия опит за завръщането на семейството в Русия в 1905 г. вече 20 годишният Владимир остава във Великобритания, където през 1912 г. се оженва⁹. Нещо повече, Екатерина осъществява същата година пътуване до Лондон, за да присъства на раждането на първото му дете от съпругата му Етел. Майката и синът поддържат отношения до 1936 г. смъртта на Екатерина, когато репресиите на сталинизма се стоварват върху членовете на семейството¹⁰. Пред опасността от тези преследвания още в 1929 г., вече като съжителка на художника П. Н. Филонов, тя е съветвана от него да замине при сина си в Лондон¹¹. От лондонския период на семейството е запазена една качествена фотография, на която са всички членове на семейството.

⁶ ОР ГРМ. ф. 156, д. 40 и д. 34.

⁷ Пак там, ОР ГРМ. ф. 156. д. 40. л. 3, л. 42; д. 34. л. 18).

⁸ Серябряков, Е. А. Общество „Земля и Воля”. Издание социалдемократической организации „Жизнь”. Библиотека „Жизнь”. Кн. 8. Лондон, 1902. – 68 стр. което е продължение на публикацията му: Общество „Земля и Воля”. – В: Материалов для истории Русскаго Социально-революционного движения. Бр. 4. Изд. Группы старых народолюбцев. Женева, 1894.

⁹ ОР ГРМ. ф. 156., д. 242, л. 33, л. 40.

¹⁰ Последните записки в дневника, които се отнасят за Владимир. ОР ГРМ. ф. 156, д. 44, л. 9, 9 об.

¹¹ Записка в дневника на Екатерина Серябрякова от 7 януари 1929 г. ОР ГРМ. ф. 156, д. 39, л. 2 об.

Стоят прави: Екатерина Александровна Серебрякова-Тетелман, Владимир, седят (отляво надясно): Анатолий, Пьотр, Еспер Александрович Серебряков. Лондон, 1905 г.

(фотография от ОР ГРМ. ф. 156, д. 229, л. 1)

[Същата е запазена с приписка от ГМ ПИР (Государственный музей политической истории России), която датира фотографията в Лондон, 1906 г.]

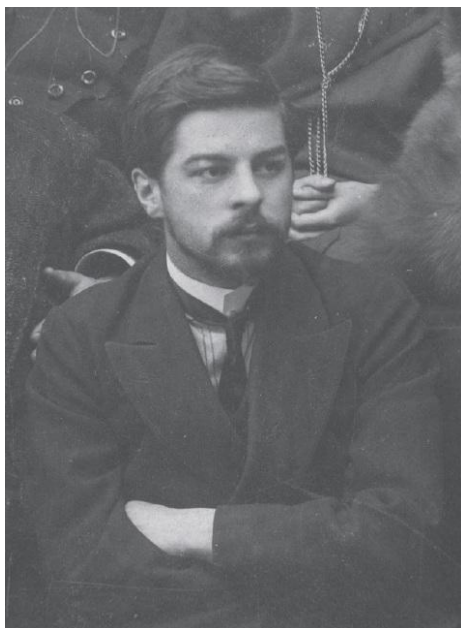
Спорни са датите за раждането на втория син на Серабрякови, Анатолий. В справката, при която е регистриран като интерниран през 1932 г. в Святошинския отдел на милицията в г. Киев след освобождението си от Управлението на специалните лагери на ОГПУ¹² е посочена дата на раждането 25 март 1890 г. в Париж. В майчиния дневник обаче е записано: „Родился Толя 25 апреля 1890 г. в Neuilly, близ Парижа”¹³ (вероятно промишленото предградие на Париж). Тази дата в дневника се среща няколко пъти.¹⁴ Склонен съм да я приема за по-точна, каквото е и мнението на изследователката¹⁵ на живота на учения-зоолог Анатолий Серабряков.

¹² ОР ГРМ. ф. 156, д. 245, л. 1.

¹³ Пак там, д. 40, л. 1; Нобий-сюр-Сен (Neuilly-sur-Seine) град във Франция, на десния бряг на р. Сена в департамента О-де-Сан.

¹⁴ „26 апреля [1894] <...> вчера был день его рождения” (ОР ГРМ. ф. 156, д. 40, л. 5 об.); „25 [апреля] был день его рождения” (Пак там, л. 60 об.).

¹⁵ Слепкова, Н. В. Историк Зоологического музея Анатолий Эсперович Серебряков (1890–1938). Зоологический институт Российской академии наук, Санкт-Петербург, Россия. Историко-биологические исследования. 2013, т. V, № 3, с. 45-46.

Фрагмент с образа на Анатолий Е. Серябряков от обща снимка на „Ермитажен кръжок” в 1913 г.

(ОР ГРМ. ф. 156. д. 246, л. 1).

Публикувана в спомените на Н. П. Анциферов, 1992 г., като направена през 1913 г., в описа на ОР ГРМ от 1914 г.

Третото дете в семейството на Серябрякови е дъщерята Анна (1893-1897), която почива твърде малка.¹⁶ Заедно с нея семейството се прехвърля в Лондон, вероятно около 20 февруари 1894 г.¹⁷ Последното дете е Пьотр, роден също в емиграция, в Лондон, на 24 септември 1898 г. За неговата съдба на художник, творец и репресиран ще спомена по-долу.

Рисунка на Пьотр Е. Серябряков от Павел Н. Филонов (1922–1923),

(хартия, молив, 34,9 x 26,2 см. Публикуван В: Каталог к выставке „Очевидец незримого” в Государственном Русском музее и Государственном музее изобразительных искусств имени А. С. Пушкина. Изд. Государственный Русский Музей. Альманах. Вып. 147. СПб., Palace Editions, 2006. с кат. № 76, с. 82.)

¹⁶ ОР ГРМ. ф. 156, д. 36, л. 20, 23.

¹⁷ В дневника на Е. Серябрякова е записано: „20-го февраля мы с Толей, Володей и Аней приехали в Лондон” (ОР ГРМ. ф. 156. д. 40, л. 2).

При пребиваването се в Лондон в 1899–1902 г. Еспер Александрович Серебряков издава списанието „Накануне“.¹⁸

След манифеста от 1905 г. се появява възможността да се завърнат в Родината, но в продължение на близо три години семейството живее във Финландия, където царската охранка не може така да свирепства. В дневника на Екатерина Александровна мимоходом се споменава престоят им в Териоки през 1906 г.¹⁹ и в Куоккала през 1907-1908 г.²⁰ За престоят им в Терриоки споменава и Тютчев.²¹

След известен престой на семейство Серябрякови се завръща в Русия и се установява в селището Шувало, до Петербург. Впоследствие живеят на Петроградската страна, на улица Ждановска, в дом 7, кв. 3²², а известно време на Василиевския остров, 1-ва линия.²³ След революцията се установяват на ул. Литераторов, дом № 19, където живеят до 1941 г. и където съдбата среща Серябрякова с Павел Филонов, който им е съсед.

Домът, в който живеят сем.Серябрякови и Павел Филонов в Петербург от 1919 до 1941 г. на ул. Литераторов, д. № 19

(Фотография от: Каталог к выставке „Очевидец незримого” в Государственном Русском музее и Государственном музее изобразительных искусств имени А. С. Пушкина. Изд. Государственный Русский Музей. Альманах. Вып. 147. СПб., Palace Editions, 2006. с кат. № 375, с. 331.)

¹⁸ Тютчев, Н. С. К истории военной организации „Народной воли” (Памяти Эспера Александровича Серебрякова). – В: Тютчев, Н. С. Статьи и воспоминания: сб. Ч. 1: Революционное движение 1870–80 гг. (ст. по архив. мат-лам). ред. А. В. Прибылева. М., 1925. с. 151.

¹⁹ ОР ГРМ. ф. 156. д. 40, л. 80.

²⁰ Пак там, л. 1.

²¹ Тютчев, Н. С., цит. съч., с. 144.

²² ОР ГРМ. Ф. 156. д. 242, л. 27.

²³ Екатерина Александровна пише в дневника си на 15 април 1922 г. «Два года тому назад, живя на 1 линии, мы с ним пошли в церковь на той же линии» (Пак там, Ф. 156. д. 34. л. 48 об.)

Еспер Александрович започва да сътрудничи в журнала „Вестник знания”²⁴, където завежда отдел „Среди журналов” (1908–1911), занимава се с преводи от английски и френски. От този му период е запазена една интересна снимка, където е със сина си Анатолий в състав на сътрудници на редакцията.

Група сътрудници на редакцията на „Вестник знания”. Петроград, 1917 г.

Седят: (отляво надясно): Горский, [Александр Константинович] (1886-1943), Еспер[Серебряков], Е[гор] Е[горович] Лазарев (1855 — 1937, есер, политемигрант), сътрудничка на редакцията (неустановена жена), А[натолий] Е. Серебряков (1890–1938)

(Государственный музей политической истории России, СПТб. ф. 3, № 14426)

След Февруарската революция 1917 г. той встъпва в една от есерските групи, участва в редактирането на вестник „Народ”. Заместник председател и член на временния Василеостровски градски комитет, а след това говорител на районната „Дума”, лектор към културно-просветния отдел на щаба на окръга. След Октомврийската революция къса с есерите и започва да се оттегля от активна политическа дейност²⁵, като се съсредоточава върху научна и литературна дейност. Работи в историко-литературния архив, влиза в състава на комисия по изграждането на Музей на революцията в Петроград, създава изложбена експозиция посветена на историята на „Народна воля”, пише спомени за П. Л. Лавров.²⁶

²⁴ „Вестник знания” - Ежемесечен илюстриран литературен и научно-популярен журнал с приложения за самообразование. Излиза в Петербург от 1903 до 1918 г. Редактор-издател В. В. Битнер.

²⁵ ОР ГРМ. Ф. 156. д. 34, л. 5 об.

²⁶ Тютчев, Н. С., цит. съч., с. 152.

Още докато е жив синът му, Анатолий емигрира след като в 1920 г. е подложен на първите преследвания и е арестуван от органите на ЧК.²⁷ Скоро след това баща му Еспер Ал. Серябряков умира на 13 март 1831 г. По стечение на обстоятелствата в дома, където живеят, съсед им е авангардният художник Павел Н. Филонов. На него Екатерина Серябрякова поръчва да нарисува посмъртен портрет на Еспер. Това е последното изображение, което е известно за него.

Посмъртна рисунка на Еспер Ал. Серябряков, рисувана от Павел Н. Филонов
(14 март 1921), хартия, графитен молив, 29,1 x 38,8 см. кат. №172.

На гърба в долния десен ъгал надпис с мастило:

Портрет народовольца-моряка / Эспера Александровича Серебрякова / раб. Филонова
(подчертано). 14 марта 1921 г. / собствен. Е. А. Серебряковой

(Фотография от: Каталог к выставке „Очевидец незримого” в Государственном Русском музее и Государственном музее изобразительных искусств имени А. С. Пушкина. Изд. Государственный Русский Музей. Альманах. Вып. 147. СПб., Palace Editions, 2006. с кат. № 178, илюстр. № 77, с. 82.)

От дружбата, която се заражда между Филонов и Катя Серябрякова се поражда едно повече от странно съжителство. Няколко години след смъртта на Еспер, през 1924 г., те заживяват на семейни начала, без да оформят отношенията си с брачен съюз. Чувствителна е разликата във възрастта им, Екатерина е на почти 62 години, а Филонов на около 43. Това не попречва помежду им да съществуват най-искрени чувства, ярко засвидетелствани в дневниците, които водят и двамата.²⁸ Благодарение и на това, че сестрата на художника Евдокия А. Филонова-Глебова-Путиловска, успява да съхрани архивът му и произведенията, днес имаме възможност да запознаем с много подробности от живота на двамата.²⁹ Документите, описите на картините,

²⁷ Анциферов, Н. П. Из дум о былом. Воспоминания. Вступ. ст., сост., примеч. и аннот. указ. имен А. И. Добкина. М., Феникс. Культур. инициатива, 1992, с. 499.

²⁸ Дневникът на Е. Серябрякова многократно е цитиран.; Павел Филонов. Дневник. СПб., Изд.

„Азбука”, 2000. Вст. ст. Е. Ф. Ковтуна. Филонов и его дневник.

²⁹ ОР ГРМ, ф. 2348, оп. 1, ед. хр. 45. Списки работ П. Н. Филонова, переданных в Государственный Русский музей, и акт передачи.

каталози от участия в изложби са предадени в Държавния Руски музей в Санкт Петербург.

Фотография на Павел Н. Филонов и Екатерина Серябрякова (около 1928 г.)
(От Глебова, Е. Н. Дневники Филонова в воспоминаниях его сестры Е. Н. Глебовой. – В: СССР. Внутренние противоречия. 1984. № 10, с. 164.; ОР ГРМ, кат. № 322)

Не само това. Под четката на бележития руски майстор авангардист, първопроходецът на „аналитичното изкуство”, наред с много забележителни картини, натюрморти, портрети, се раждат и няколко изумителни портрета на членовете на семейство Серябрякови. Година след смъртта на Еспер Серебряков П. Филонов рисува скърбящата Екатерина. Те още не са оформили съжителството си.

Фотография от портрета на Екатерина А. Серебрякова от 1922 г.
(платно, маслени бои, 76 x 60 см. Неизвестно местонахождение)
[От: Каталог к выставке „Очевидец незримого” в Государственном Русском музее и Государственном музее изобразительных искусств имени А. С. Пушкина. Изд. Государственный Русский Музей. Альманах. Вып. 147. СПб., Palace Editions, 2006. илюстр. № 86, с. 95.]

Много противоречиви отзиви предизвиква друг портрет, на майката Екатерина и най-малкия син Пьотр. Както и за портрета от 1922 г. и тази

творба се приема не еднозначно. Особено остра и критична е оценката на зетя на Филонов, стопанския ръководител Н. Н. Глебов-Путиловски, която довежда до това, че художникът престава да рисува портрети.

Фотография от портрета на Екатерина и Пьотр Серебрякови (1928-1929)
(платно, маслени бои, 49,5 x 68 см., колекция ГРМ в Санкт Петербург)
[От: Каталог к выставке „Очевидец незримого” в Государственном Русском музее и Государственном музее изобразительных искусств имени А. С. Пушкина. Изд. Государственный Русский Музей. Альманах. Вып. 147. СПб., Palace Editions, 2006. Кат. № 52, иллюстр. № 86, с. 95.]

Съвсем различно изглеждат образите им, които Филонов включва през 1927 г. допълнително в картината си „Глави”, създадена в 1910 г., на която са отново Екатерина и Пьотр. Тази картина се отнася към една от „най-реалистичните” в творчеството на художника. Тук не се опитвам да правя художествени анализи и интерпретации. Ярко в образите личи страданието на майката и сина от започващите сталински репресии в Русия. Завърналият се от кратко заточение Пьотр скоро отново е репресиран, но споделя творческите възгледи на пастрока си и става негов ученик и помощник.

Фрагмент от картината на П. Филонов „Глави” (1910)
с включени образи на Пьотр и Екатерина Серебрякови (1927)
(Платно върху картон, маслени бои, 26 x 45,6 см (платно), 26,9 x 46,3 см. (картон)
[ГРМ СПб., инв. № 2094; инвентурирана по каталог за опит на изложба на П. Н. Филонов в 1930 г. („Головы”; Филонов, 1930. Кат. №7)]

Могат да бъдат открити още много визуални свидетелства за Еспер Ал. Сребряков, за членовете на семейството му и на негови близки и роднини. Със сигурност има такива и в архивите на наследниците му, особено в разклоненията на рода на сина му Владимир във Великобритания. По важното е, че в историята винаги се намират все нови и нови доказателства, факти, че се допълват и изясняват празнини в познанието ни.

Красимир Г. КЪНЧЕВ,
гр. Русе